

عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی

(مورد مطالعه: شهرستان جهرم)

مرتضی بذرافشان^۱، سحر سامانی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۱۵ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۸/۶

چکیده

امروزه، کشاورزان به درآمد مکمل و نیز ایجاد اشتغال برای کمک به کاهش فقر در آن ها نیاز دارند. گردشگری کشاورزی، به عنوان فرصتی برای رشد و توسعه شناسایی شده است. در این مقاله، با توجه به پژوهش های انجام شده و نظرخواهی از خبرگان (مسئولان، متخصصان و کارشناسان کشاورزی و گردشگری)، عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی بررسی و تعیین شدند. در جمع بندی ابتدایی، ۱۳۴ شاخص استخراج و در طی سه مرحله نظرخواهی از خبرگان، این تعداد به ۳۴ شاخص تقلیل و تعدیل یافت. تعداد ۲۶۰ نفر از خبرگان، به سؤال های این پرسشنامه پاسخ دادند. با توجه به تحلیل های آماری صورت گرفته به کمک نرم افزارهای SPSS و LISREL، پرسش های پژوهش بررسی شدند و مدل نهایی این پژوهش متشکل از: زیرساخت های فکری، زیرساخت های فیزیکی-کالبدی، عوامل نهادی، عوامل ترویج و توسعه و عوامل رقابت-پذیری تشکیل شد.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، گردشگری کشاورزی، جهرم.

۱- عضو گروه جهانگردی و هتلداری مجتمع آموزش عالی بم، ایران (نویسنده مسئول)؛ Bazrafshan@bam.ac.ir

۲- کارشناس ارشد، مدیریت جهانگردی، دانشگاه هنر، اصفهان، ایران

مقدمه

گردشگری، شاید بیش از هر بخش دیگر، پتانسیل کمک به توسعه اقتصادی از طریق ارتباط آن با بخش کشاورزی داشته باشد (هتلی^۱، ۲۰۰۹). به عبارت دیگر، گردشگری انگیزاننده و موجب تنوع بخشی بخش کشاورزی از طریق محصولات با ارزش افزوده، محصولات غیر سنتی، میوه های ویژه و تخصصی، گل ها و محصولات گلخانه ای می شود. خدمات در بخش کشاورزی محرک خدمات در بخش گردشگری است (ترک چورن، ۱۳۹۳، ص. ۳۳). ارتباط کشاورزی با گردشگری هم افزایی طبیعی را ایجاد می کند که در نهایت به توسعه اقتصادی، افزایش درآمد مزرعه و ارائه فرصت های بیشتر برای افراد شاغل در هر دو بخش منجر می شود (جنکینز^۲، ۲۰۱۴). بیلسل^۳ (۱۹۸۳) بیان می کند که گردشگری می تواند اشتغال بخش کشاورزی را با جذب نیروی کار خارج از بخش کشاورزی (رقابت برای کار) تغییر دهد؛ در دسترس بودن زمین های کشاورزی را از طریق افزایش کاربری زمین برای مقاصد تفریحی (رقابت برای زمین) کاهش دهد؛ ارزش زمین و استفاده از زمین در اطراف مناطق مستعد گردشگری تغییر دهد؛ و انگیزه هایی برای کشاورزان محلی ایجاد کند تا تولید خود را (و احتمالاً بهبود روش ها و تکنیک ها) برای پاسخگویی به تقاضای غذای گردشگر گسترش دهد و تنوع بخشد. گردشگری کشاورزی می تواند یکی از جایگزین های سودآور باشد (هتلی، ۲۰۰۹).

به طور کلی، گردشگری کشاورزی محصولی با ارزش افزوده است که درآمد اضافی از زمین را تولید و یک برند مزرعه را به مشتریان معرفی می کند که این فرصتی را برای ایجاد پایگاه مصرف کننده وفادار برای تمام محصولات کشاورزی تشکیل می دهد. همچنین آن برای تنوع بخشی به منابع درآمد و در نتیجه کاهش ریسک بازار به کار می رود (لوچا^۴، ۲۰۱۴). تیو^۵

1. Hatley
2. Jenkins
3. Bélisle
4. Lucha
5. Tew

(۲۰۱۰) نشان دادند که تنوع بخشی از تولیدات کشاورزی به گردشگری کشاورزی مکانیسمی کم خطر برای کشاورزان است تا با افزایش قیمت نهاده‌ها و فناوری در صنعت کشاورزی مقابله کنند. در نتیجه آن نه تنها به افزایش قیمت نهاده‌ها و فناوری کمک می‌کند، بلکه این تنوع بخشی و کاهش خطر نشان خواهد داد که گردشگری کشاورزی یک استراتژی خوب برای مقابله با سال‌های زراعی بد، بلایای طبیعی و خشک سالی است. بنابراین، با توجه به پتانسیل شهرستان جهرم در گردشگری کشاورزی، شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه آن ضروری است. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی در شهرستان جهرم کدامند؟ در کنار پاسخ به این سؤال، اولویت بندی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی در شهرستان جهرم و اولویت بندی شاخص‌های هر کدام از عوامل پنج-گانه توسعه گردشگری کشاورزی در شهرستان جهرم مورد توجه قرار خواهد گرفت.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

گردشگری به عنوان یکی از سریع ترین بخش های در حال رشد در سراسر جهان شناسایی شده است. رشد آن فرصتی برای بخش کشاورزی از نظر عرضه مواد غذایی و نوشیدنی ارائه می دهد (هتلی، ۲۰۰۹). رشد اخیر گردشگری کشاورزی در تقاضا و عرضه قابل توجه است. در سمت عرضه، فشار هزینه کشاورزان را مجبور به افزایش درآمد خود از طریق تنوع بخشی کرده است. گردشگری کشاورزی به کشاورزان کمک می کند تا کسب و کارشان را در برابر نوسانات بازار، گسترش اشتغال در مزرعه، ارائه درآمد خارج از فصل و بهبود پایداری کسب و کار محافظت کنند. در طرف تقاضا، افزایش درآمد و تقاضا برای اشکال تخصصی تر از تجارب تعطیلات، رشد را برای فعالیت های گردشگری و تفریحی در مناطق روستایی تحریک کرده است (بوندوک، ۲۰۰۹). در واقع، هدف متنوع سازی مزارع کاهش وابستگی خانواده های کشاورز به محصولات کشاورزی است، به گونه ای که با کاهش تولید در مزارع بتوانند خود کفا و پایدار باقی بمانند. نوع فعالیت مزارع با توجه به محل و ساختار مزرعه، علایق خانواده های کشاورز و

بازار بالقوه متفاوت است (کریمی، ۱۳۹۳). بوندوک (۲۰۰۹) معتقد است که بیشتر ساکنان شهری به دنبال تعطیلات در مزرعه برای رهایی از یکنواختی و دل‌مشغولی‌های زندگی هستند که تجربه متفاوتی از زندگی روزمره را ارائه می‌دهد. گردشگری کشاورزی هرگونه عملیات یا فعالیت‌های مبتنی بر کشاورزی است که بازدیدکنندگان را به یک مزرعه می‌آورد (یه، ۲۰۱۵) و شامل؛ طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها، از جمله خرید مستقیم تولیدات و محصولات از غرفه مزرعه، حرکت کردن در ماریچ‌های ذرت، چیدن میوه و تغذیه حیوانات است (باربل و همکاران، ۲۰۱۲). به‌عنوان خدمتی روستایی، گردشگری کشاورزی بازدیدهایی را با عطر و طعم زندگی و فرهنگ روستایی از طریق تفریح و سرگرمی، فعالیت‌های کشاورزی و محصولات کشاورزی فراهم می‌آورد (مادان، ۲۰۱۴؛ نیکرسون و همکاران، ۲۰۰۱).

گردشگری کشاورزی یک زیربخش گردشگری روستایی است (هتلی، ۲۰۰۹) و گردشگری روستایی تعادل بین کشاورزی و گردشگری را بهبود و منافع حاصل از کشاورزی را افزایش می‌دهد و منافع بیشتری را برای کشاورزان ایجاد می‌کند؛ بنابراین فرصت‌های شغلی بیشتر و شرایط زندگی بهتر نقش مثبت در بهبود توسعه روستایی و فرهنگ روستایی ایفا می‌کند (سرخ و آجیلی، ۱۳۹۲). منطق گردشگری کشاورزی فقط عرضه تجربه آموزشی یا سرگرمی به بازدیدکنندگان نیست. بلکه گزینه تنوع‌بخشی برای بسیاری از اپراتورهای مزرعه به دلیل فشار هزینه‌ها و بحران مرتبط به آن در تولید مازاد کشاورزی شده است که کشاورزان را مجبور به افزایش درآمد خود از طریق تنوع‌بخشی در بخش کشاورزی و همچنین از طریق اتخاذ حرفه‌های غیر کشاورزی کرده است. گردشگری کشاورزی به‌عنوان ترکیبی از یک محیط طبیعی و محصولات از عملیات کشاورزی با یک تجربه گردشگری تعریف می‌شود که شامل؛ ارائه فرصت‌هایی به گردشگران برای تجربه طیف گسترده‌ای از محصولات و خدمات مبتنی بر کشاورزی اعم از غرفه میوه، خرید شربت، تورهای باغ، از امکانات خواب و صبحانه مبتنی بر مزرعه تا مشارکت گردشگران در شخم زدن زمین است (هتلی، ۲۰۰۹؛ کلم، ۲۰۰۶).

1. Yeh
2. Barbole et al.
3. Madan
4. Nickerson et al.
5. Kolm

گردشگری کشاورزی شکلی از گردشگری روستایی پایدار و فعالیت‌های چندگانه در مناطق روستایی است که از طریق آن گردشگران فرصتی برای آگاهی در مورد مناطق کشاورزی، مشاغل کشاورزی، محصولات محلی، غذاهای سنتی و زندگی روزانه مردم روستایی، همچنین عناصر فرهنگی و سنتی به دست می‌آورند. علاوه بر این، این فعالیت‌ها گردشگران را با فعالیت‌های روستایی و طبیعی نزدیک می‌کند (مهدسید و همکاران، ۲۰۱۲).

در واقع می‌توان گفت گردشگری کشاورزی یک سرمایه‌گذاری کسب‌وکار جدید برای بسیاری از کشاورزان است (سچیلینگ و همکاران، ۲۰۰۶). اگرچه ممکن است پتانسیل تولید درآمد اضافی برای کشاورزان داشته باشد و از محیط‌زیست اجتماعی و طبیعی حمایت می‌کند. چندین نویسنده گردشگری کشاورزی را به‌عنوان شکلی از توسعه که پتانسیل حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست و توانمند شدن جامعه روستایی و محلی را دارد، حمایت کرده‌اند (مادان، ۲۰۱۴)؛ بنابراین، تقویت ارائه گردشگری کشاورزی به دلیل ظرفیت آن برای کاهش بحران اقتصادی کشاورزان، افزایش اشتغال محلی، حفظ مناظر روستایی و شیوه زندگی و حفظ زیستگاه‌های طبیعی و منابع به شیوه‌ای پایدار مهم است (جائو و همکاران، ۲۰۱۳). کشاورزی نه تنها می‌تواند به تأمین تقاضای رو به رشد برای فعالیت‌های مبتنی بر طبیعت کمک کند، بلکه می‌تواند مشوق‌های اقتصادی به کشاورزان ارائه دهد تا زمین‌های کشاورزی و امکانات طبیعی مرتبط را حفظ کنند. به‌عنوان مثال، کشاورزان می‌توانند از زمین‌های تحت حفاظت خود به‌عنوان زیستگاه برای حیات وحش سود برند و همچنین با میزبانی فعالیت‌های پرنده‌نگری، عکاسی، شکار و ماهیگیری درآمد خود را افزایش دهند (باگی و ریدر، ۲۰۱۲).

1. Mohd Said et al.
2. Schilling et al.
3. Gao et al.
4. Bagi and Reeder

مطالعات پیشین

از جمله تحقیقات انجام شده خارجی و داخلی مرتبط با عنوان مقاله به شرحی است که در زیر خواهد آمد: چیسنوت^۱ (۲۰۰۷) در مقاله‌ای با عنوان «توسعه یک جاذبه گردشگری کشاورزی در آلاباما» نشان می‌دهد که معایب بالقوه توسعه گردشگری کشاورزی ممکن است نیازمند پول و زمان اضافی، همچنین نیازمند هزینه‌های اضافی برای ارائه امکانات به مهمان باشد، می‌تواند مشکلات نیروی انسانی ایجاد کند، خسته‌کننده و افزایش حجم کار برای اعضای خانواده به دنبال داشته باشد و برنامه‌ریزی را مختل کند، مستلزم آن است که شما همیشه خوش-بین، در دسترس و متوجه باشید، محدودکننده است زیرا شما باید در خانه باشید یا برای کسب و کار در تعطیلات آخر هفته باز باشید. همچنین هتلی (۲۰۰۹) نیز در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان «ماهیت گردشگری کشاورزی در شهرداری شهر بوفالو»^۲ به بررسی ماهیت گردشگری کشاورزی و مفاهیم مرتبط با آن می‌پردازد و به موانع توسعه گردشگری کشاورزی اشاره می‌کند که نیاز به بررسی در طول مرحله توسعه گردشگری کشاورزی خواهند داشت. این موانع، به موانع نهادی، اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی تقسیم می‌شوند. موانع دیگر عبارت‌اند از سیاست‌های غیر حمایتی دولت، محدودیت‌های قانونی، اجرای با تأخیر اصلاحات ارضی، تخریب و تهدید محیط‌زیست، زیرساخت‌های توسعه‌نیافته، مدیریت و برنامه‌ریزی بی‌کفایت و برای برخی، حتی آب و هوای غیرقابل پیش‌بینی به نظر می‌رسد علت مشکلات باشند. به علاوه مهندسید و همکاران (۲۰۱۲) در مقاله «تجزیه و تحلیل SWOT در مورد مقصد آگروتوریسم»^۳ مطالعه موردی: توسعه روستایی در شهر کوچک سکینچان^۴، سلانگور^۵، مالزی^۶ معتقدند که

1. Chesnutt
2. Alabama
3. Buffalo
4. Agrotourism
5. Sekinchan
6. Selingor
7. Malaysia

عدم سرمایه انسانی متخصص و حرفه‌ای، آلودگی محیط‌زیست، زیرساخت‌های ضعیف در برخی مناطق، مشکلات اجتماعی بالقوه کارگران خارجی، عدم وجود فناوری پیشرفته در فعالیت‌های کشاورزی، صنایع دستی سنتی، مواد غذایی و سایر محصولات مزرعه که به‌خوبی ترویج و سازمان‌دهی نشده‌اند، سیستم مدیریت مواد زائد و وضعیت بد جاده مهم‌ترین مشکلات هستند. پارکار^۱ (۲۰۱۵) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «توسعه گردشگری کشاورزی در منطقه رانتناجیری^۲ کونکان^۳ (ماهاراشترا)»؛ کمبود نیروی کار، عدم وجود جاده‌های نزدیک خوب، عدم امکانات برق، عدم تأمین منابع مالی، عدم تجربه حرفه‌ای، بیمه زراعت کم در برابر بلایای طبیعی، فقدان آموزش مؤثر کارکنان، دسترسی محدود به اطلاعات، مشکلات در تعامل با عموم مردم، مشکلات در گرفتن گواهینامه‌ها و مجوزها، تعارض گردشگری کشاورزی با فعالیت‌های اولیه کشاورزی، فاصله از بازارها، دسترسی به نیروی کار شایسته، محدودیت زیرساخت و بیماری مزرعه، چالش‌های تبلیغات و بازاریابی و کمبود آب را از جمله موانع توسعه گردشگری کشاورزی نشان می‌دهد.

در خصوص تحقیقات انجام شده در داخل کشور نیز دوستار و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «نقش گردشگری چای در دستیابی به توسعه پایدار روستایی استان‌های گیلان و مازندران» مهم‌ترین مشکلات و موانع توسعه گردشگری کشاورزی را فاصله روستا تا شهر، صاحبان متعدد یک زمین، مزارع بسیار کوچک و فقیر، همکاری کم بین تعاونی‌های روستایی؛ مشارکت مردمی و آژانس‌های گردشگری، فقیر بودن منطقه از نقطه طبیعت زیبا، میراث فرهنگی قابل توجه و فعالیت‌های جذاب و متنوع می‌دانند.

1. Parkar
2. Ratnagiri
3. Konkan

در این راستا پژوهشگر برای طراحی سؤالات پرسشنامه و بررسی عوامل مؤثر در توسعه گردشگری کشاورزی از تمام منابع مورد مطالعه استفاده کرده که شاخص‌های آن در جدول (۱) خلاصه شده است.

جدول ۱. شاخص‌های مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی

ردیف	شاخص‌ها	ارجاع
(۱)	مستعد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری کشاورزی	پارکار (۲۰۱۵)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران ^۱ (۲۰۱۰)؛
(۲)	نگرش مسئولین منطقه به مزیت‌های اقتصادی گردشگری کشاورزی	ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۳)	موقعیت منطقه از نظر نزدیکی و دسترسی به مراکز جمعیتی	اریا و همکاران ^۲ (۲۰۱۳)؛ جائو و همکاران (۲۰۱۳)؛ یه (۲۰۱۵)؛ محمودی و همکاران ^۳ (۲۰۱۴)؛ باربل و همکاران (۲۰۱۲)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ کیانی-ابری (۱۳۹۳)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ لوچا (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۴)	شرایط آب و هوایی و چهار فصل بودن (کیفیت جاذبه-های طبیعی)	آی. پیترومن و سی. پیترومن ^۴ (۲۰۱۰)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛
(۵)	زیرساخت‌های محیطی و کالبدی مورد نیاز (مانند سیستم‌های آب و فاضلاب و حمل‌ونقل جاده‌ای و...)	یه (۲۰۱۵)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ مادان (۲۰۱۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ هسو ^۵ (۲۰۰۵)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۶)	وجود نیروی انسانی بومی در راستای توسعه خدمات	فیلیپ و همکاران ^۱ (۲۰۱۰)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛

1. Icoz et al.
2. Arroyo et al.
3. Mahmoodi et al.
4. Petroman and Petroman
5. Hsu

ردیف	شاخص‌ها	ارجاع
	گردشگری کشاورزی	
(۷)	ویژگی‌های زمین‌شناختی منطقه (اقلیم، خاک، زمین و ...)	جائو و همکاران (۲۰۱۳)؛ یه (۲۰۱۵)؛ گنولیر ^۲ (۲۰۰۶)؛ تیو و باربیری ^۳ (۲۰۱۲)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۸)	سیستم اطلاع‌رسانی و فعالیت‌های تبلیغاتی گردشگری	خبرگان تحقیق
(۹)	مطرح بودن به‌عنوان قطب کشاورزی در استان	خبرگان تحقیق
(۱۰)	میزان توجه دولت (محلی) به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ تیو و باربیری (۲۰۱۲)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ کیانی‌ابری (۱۳۹۳)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛
(۱۱)	نداشتن تعریف جامع و کامل و ناشناخته بودن مفهوم گردشگری کشاورزی	اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ محمودی و همکاران (۱۳۹۲)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ نیکرسون و همکاران (۲۰۰۱)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ لوچا (۲۰۱۴)؛
(۱۲)	توجه آکادمیک به حوزه کشاورزی و وجود واحد دانشگاهی در استان و منطقه	باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۱۳)	میزان تحقیقات کافی و تقاضامحور در بخش گردشگری کشاورزی	خبرگان تحقیق
(۱۴)	نقش فناوری در فرایند تولید محصولات کشاورزی	ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛

1. Phillip et al.
2. Goeller
3. Barbieri

ردیف	شاخص‌ها	ارجاع
۱۵	میزان آگاهی و اطلاع‌رسانی کشاورزان در زمینه گردشگری کشاورزی و کارآفرینی	محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ جورج و ریللا ^۱ (۲۰۱۱)؛
۱۶	منابع مالی کشاورزان برای سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری	اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ یه (۲۰۱۵)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛
۱۷	اطلاع‌رسانی و تبلیغات در مورد بسیاری از توانایی‌ها و جاذبه‌های گردشگری منطقه	چسینوت (۲۰۰۷)؛ یه (۲۰۱۵)؛ گتولیر (۲۰۰۶)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ باربل و همکاران (۲۰۱۲)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ تیو و باربیری (۲۰۱۲)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ هسو (۲۰۰۵)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
۱۸	تقاضای گردشگران برای مزارع و مقاصد گردشگری کشاورزی و محصولات ارگانیک، محلی-روستایی و سبک زندگی سالم	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ جائو و همکاران (۲۰۱۳)؛ آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ یه (۲۰۱۵)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ تیو و باربیری (۲۰۱۲)؛ ترک‌چورن (۱۳۹۴)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ فلان (۲۰۱۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛ باربل و همکاران (۲۰۱۲)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ مادان (۲۰۱۴)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ سزناچدر و همکاران (۲۰۰۹)؛
۱۹	بسترسازی مناسب به‌منظور مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در فعالیت‌های گردشگری کشاورزی	محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ تیو و باربیری (۲۰۱۲)؛ مادان (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
۲۰	حمایت سازمان‌های غیردولتی و بنیادهای مربوطه	محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ مهدسید و همکاران

ردیف	شاخص‌ها	ارجاع
		(۲۰۱۲)؛
(۲۱)	برگزاری کارگاه‌های علمی - آموزشی و نشست‌های تخصصی و کنفرانس‌های کشاورزی	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ زویرن ^۱ (۲۰۰۳)؛ جانو و همکاران (۲۰۱۳)؛ چسینوت (۲۰۰۷)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ باربل و همکاران (۲۰۱۲)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ تیو و باربیری (۲۰۱۲)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ نیکرسون و همکاران (۲۰۰۱)؛ مادان (۲۰۱۴)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ کلم (۲۰۰۶)؛ لوچا (۲۰۱۴)؛ هسو (۲۰۰۵)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛ سزناچدر و همکاران (۲۰۰۹)؛ جورج و ریلا (۲۰۱۱)؛
(۲۲)	توجه مردم محلی به توسعه پایدار و حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ جانو و همکاران (۲۰۱۳)؛ چسینوت (۲۰۰۷)؛ یه (۲۰۱۵)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ کیانی‌ابری (۱۳۹۳)؛ مادان (۲۰۱۴)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ هسو (۲۰۰۵)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ جورج و ریلا (۲۰۱۱)؛
(۲۳)	وسعت زمین‌های کشاورزی و تنوع محصولات کشاورزی و گیاهان دارویی	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ چسینوت (۲۰۰۷)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ تیو باربیری (۲۰۱۲)؛ مهدسید و همکاران (۲۰۱۲)؛
(۲۴)	میزان تداخل فعالیت‌های گردشگری با عملیات کشاورزی	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ چسینوت (۲۰۰۷)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ جورج و ریلا (۲۰۱۱)
(۲۵)	روحیه مهمان‌نوازی و مردم‌دوستی ساکنان منطقه	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ چسینوت (۲۰۰۷)؛ یه (۲۰۱۵)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ تیو و

ردیف	شاخص‌ها	ارجاع
		باربیری (۲۰۱۲)؛ نیکرسون و همکاران (۲۰۰۱)؛ ترک چورن (۱۳۹۴)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ فلان ^۱ (۲۰۱۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۲۶)	قابلیت تبدیل خانه‌های روستایی به اقامتگاه بومگردی	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ یه (۲۰۱۵)؛
(۲۷)	برگزاری جشنواره‌ها و رویدادهای کشاورزی	آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ یه (۲۰۱۵)؛ گنولیر (۲۰۰۶)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ ترک چورن (۱۳۹۴)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ مهسید و همکاران (۲۰۱۲)؛ سزناجدر و همکاران ^۲ (۲۰۰۹)؛ جورج و ریلا (۲۰۱۱)؛
(۲۸)	مشارکت در فعالیتهای مزرعه و آشنایی با انجام فعالیتهای کشاورزی و نحوه تولید محصولات کشاورزی (تجربه مستقیم فعالیتهای کشاورزی)	فیلیپ و همکاران (۲۰۱۰)؛ اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ آی. پیترومن و سی. پیترومن (۲۰۱۰)؛ زوبرن (۲۰۰۳)؛ جانو و همکاران (۲۰۱۳)؛ یه (۲۰۱۵)؛ باگی و ریدر (۲۰۱۲)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ تیو و باربیری (۲۰۱۲)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ فلان (۲۰۱۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ کلم (۲۰۰۶)؛ لوچا (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛ سزناجدر و همکاران (۲۰۰۹)؛ جورج و ریلا (۲۰۱۱)؛
(۲۹)	قیمت و وضعیت بازار محصولات کشاورزی	چسینوت (۲۰۰۷)؛ تیو باربیری (۲۰۱۲)؛ نیکرسون و همکاران (۲۰۰۱)؛ بوندوک (۲۰۰۹)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ تیو (۲۰۱۰)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ کریمی (۱۳۹۳)؛
(۳۰)	تغییر کاربری زمین (توسعه ساخت‌وسازها) و ایجاد ساختار شهری	چسینوت (۲۰۰۷)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ جنکینز (۲۰۱۴)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
(۳۱)	وجود طرح از سوی دولت برای تشویق و پشتیبانی اقدامات و ابتکارات	محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛

1. Phelan
2. Sznajder et al.

ردیف	شاخص‌ها	ارجاع
	گردشگری کشاورزی	
۳۲	همکاری و هماهنگی میان نهادها و سازمان‌های درگیر در کشاورزی، گردشگری و توسعه روستایی	اریا و همکاران (۲۰۱۳)؛ محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ کیانی- ابری (۱۳۹۳)؛ ترک چورن (۱۳۹۴)؛ ناسرس (۲۰۰۹)؛ ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)؛
۳۳	فصلی بودن تقاضای گردشگری منطقه و توان مزارع جهت پذیرش بار اضافی فعالیت گردشگران به ویژه در ایام اوج گردشگری	چسینوت (۲۰۰۷)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ ترک چورن (۱۳۹۴)؛ کیانی ابری (۱۳۹۳)؛ جنکیتز (۲۰۱۴)؛ هتلی (۲۰۰۹)؛ جورج و ریلا (۲۰۱۱)؛
۳۴	نرخ مهاجرت روستائیان به شهرها	محمودی و همکاران (۲۰۱۴)؛ پارکار (۲۰۱۵)؛ تیو (۲۰۱۰)؛ مه‌سید و همکاران (۲۰۱۲)؛

روش پژوهش

در اولین مرحله از فرآیند انجام این تحقیق، شاخص‌های مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی از ادبیات تحقیق استخراج و بررسی شدند و طبق جدول شماره ۱، شاخص‌هایی که بیشترین تناسب را با موضوع و هدف این تحقیق داشتند، انتخاب شدند. در واقع هدف، تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی با توجه به عوامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری کشاورزی در شهرستان جهرم است. در بررسی‌های اولیه، ۱۳۴ شاخص تأثیرگذار بر توسعه گردشگری کشاورزی شناسایی شدند. با کسب نظر خبرگان تحقیق (مسئولان، کارشناسان و متخصصان مرتبط با کشاورزی و گردشگری)، این شاخص‌ها طی چهار مرحله بومی‌سازی و به ۳۴ شاخص تقلیل یافتند. این دو مرحله جهت تعیین روایی پرسشنامه صورت گرفت. اهمیت این عوامل در قالب پرسش‌های پرسشنامه تحقیق در یک بازه‌ی پیوسته بین ۱ تا ۵ (۱- بسیار بی‌اهمیت تا ۵- بسیار

مهم) و با توزیع پرسشنامه‌ها در بین خبرگان تحقیق و به صورت حضوری در آذرماه ۱۳۹۵ مورد پرسش قرار گرفت. ۲۶۰ پرسشنامه مناسب و قابل تحلیل جمع‌آوری گردید. برای این نوع تحقیقات در حوزه مدیریت تعداد ۵۰ تا ۱۵۰ نمونه، میزان مناسبی است (دلاور، ۱۳۸۸، ص. ۱۱۳).

برای بررسی نرمال بودن و تناسب داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی به ترتیب از آزمون‌های کولموگروف اسمیرنوف^۱ و آزمون KMO و بارتلت^۲ استفاده شد. نتایج یافته‌ها نشان داد با توجه به سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) و میزان تقریبی شاخص اندازه‌گیری کفایت نمونه‌گیری کایزر میر و الکین^۳ (۰/۹۳۸) توزیع داده‌ها نرمال بوده و از تناسب خوبی برای تحلیل عاملی برخوردار است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. ضریب آلفای کرونباخ (۰/۹۴) نشان داد که پرسشنامه پژوهش از پایایی کافی برخوردار بوده است (سرمد و همکاران، ۱۳۹۰). نتایج ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان نیز به شرح زیر بود. ۶۴/۲ درصد پاسخ‌دهندگان مرد و ۳۵/۸ درصد پاسخ‌دهندگان زن بودند و نزدیک به ۴۰ درصد از پاسخ‌دهندگان، سن بین ۳۱-۴۰ سال داشتند. از نظر تحصیلات نیز پاسخ‌دهندگان اکثراً دارای مدرک کارشناسی بودند و نزدیک به ۱۱ درصد از پاسخ‌دهندگان در حوزه گردشگری فعالیت داشتند.

پس از انجام آزمون بارتلت، داده‌ها با استفاده از تحلیل عاملی بررسی شدند. با توجه به ضرایب اشتراک استخراج شده (از تحلیل عاملی با نرم‌افزار SPSS) شاخص‌ها، از مجموعه ۳۴ سؤال مطرح شده، تمام شاخص‌ها دارای ضریب بالایی بودند و هیچ کدام از شاخص‌ها حذف نشدند. سایر شاخص‌ها با استفاده از نرم‌افزار لیزرل^۴ و تحلیل عاملی تائیدی بر اساس مدل پژوهش

1. Kolmogorov-Smirnov
2. KMO and Bartlett
3. Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy
4. LISREL

بررسی شدند و در نهایت به منظور تأیید مدل از آزمون تی استفاده شد. جدول شماره ۲، تحلیل رابطه بین شاخص‌های هر کدام از عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی را با عامل مربوطه با بیان مقادیر استاندارد (β) و مقادیر تی (t-value) نشان می‌دهند. شاخص‌های برآزش^۱ این مدل در انتهای جدول آورده شده‌اند.

جدول ۲. ضرایب عوامل استخراج شده و مقادیر تحلیل عاملی تأییدی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی

عوامل پنج گانه	شاخص‌ها	ضرایب استخراج شده اشتراکی	مقادیر تی	مقادیر استاندارد
عوامل نهادی	همکاری و هماهنگی میان نهادها و سازمان‌های درگیر در کشاورزی، گردشگری و توسعه روستایی	۰/۶۱۸	۱۳/۵۳	۰/۷۷
	وجود طرح از سوی دولت برای تشویق و پشتیبانی اقدامات و ابتکارات گردشگری کشاورزی	۰/۶۱۹	۱۲/۴۸	۰/۷۳
	میزان توجه دولت به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	۰/۶۵۸	۱۲/۰۵	۰/۷۱
	بسترسازی مناسب به منظور مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در فعالیت‌های گردشگری کشاورزی	۰/۵۴۲	۹/۵۸	۰/۵۹
	حمایت سازمان‌های غیردولتی و بنیادهای مربوطه	۰/۵۲۴	۸/۹۹	۰/۵۶
	نگرش مسئولین منطقه به مزیت‌های اقتصادی گردشگری کشاورزی	۰/۵۶۳	۸/۴۴	۰/۵۳
زیرساخت‌های فکری	میزان تحقیقات کافی و تقاضامحور در بخش گردشگری کشاورزی	۰/۵۸۹	۱۳/۱۲	۰/۷۵
	میزان آگاهی و اطلاع‌رسانی کشاورزان در زمینه گردشگری کشاورزی و کارآفرینی	۰/۶۲۳	۱۲/۴۶	۰/۷۳
	مشارکت در فعالیت‌های مزرعه و آشنایی با انجام فعالیت‌های کشاورزی و نحوه تولید محصولات کشاورزی	۰/۵۶۵	۱۰/۳۰	۰/۶۳
	توجه مردم محلی به توسعه پایدار و حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی	۰/۵۷۶	۹/۹۲	۰/۶۱
	برگزاری جشنواره‌ها و رویدادهای کشاورزی	۰/۵۸۹	۹/۳۳	۰/۵۸

مقادیر استاندارد	مقادیر تی	ضرایب اشتراک استخراج شده	شاخص‌ها	عوامل پنج گانه
۰/۵۷	۹/۲۸	۰/۵۰۲	تعریف جامع و کامل و شناخته بودن مفهوم گردشگری کشاورزی	
۰/۵۶	۹/۰۲	۰/۵۴۷	برگزاری کارگاه‌های علمی-آموزشی و نشست‌های تخصصی و کنفرانس-های کشاورزی	
۰/۸۰	۱۱/۳۴	۰/۶۲۱	اطلاع‌رسانی و تبلیغات در مورد بسیاری از توانایی‌ها و جاذبه‌های گردشگری منطقه	عوامل ترویج و توسعه
۰/۷۲	۱۰/۴۹	۰/۶۳۰	سیستم اطلاع‌رسانی و فعالیت‌های تبلیغاتی گردشگری در منطقه	
۰/۵۶	۸/۳۸	۰/۵۲۸	نقش فناوری در فرایند تولید محصولات کشاورزی	زیرساخت‌های فیزیکی و کالبدی
۰/۶۹	۱۱/۱۹	۰/۵۵۵	ویژگی‌های زمین‌شناختی منطقه (اقلیم، خاک، زمین و ...)	
۰/۶۲	۹/۷۳	۰/۵۷۵	شرایط آب و هوایی و چهار فصل بودن	
۰/۶۰	۹/۳۵	۰/۵۷۳	مستعد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری کشاورزی	
۰/۵۵	۸/۴۴	۰/۶۴۱	زیرساخت‌های محیطی و کالبدی مورد نیاز (مانند سیستم‌های آب و فاضلاب و حمل‌ونقل جاده‌ای و...)	
۰/۵۱	۷/۸۵	۰/۵۱۵	وسعت زمین‌های کشاورزی و تنوع محصولات کشاورزی و گیاهان دارویی	
۰/۵۰	۷/۷۱	۰/۵۱۴	موقعیت منطقه از نظر نزدیکی و دسترسی به مراکز جمعیتی	
۰/۴۷	۷/۰۹	۰/۵۲۵	تغییر کاربری زمین (توسعه ساخت‌وسازها) و ایجاد ساختار شهری	
۰/۴۱	۶/۰۴	۰/۵۶۳	قابلیت تبدیل خانه‌های روستایی به اقامتگاه بومگردی	
۰/۶۷	۱۱/۱۶	۰/۵۴۶	توجه آکادمیک به حوزه کشاورزی و واحد دانشگاهی در استان و منطقه	
۰/۶۶	۱۰/۹۷	۰/۵۴۵	فصلی بودن تقاضای گردشگری منطقه و توان مزارع جهت پذیرش بار اضافی فعالیت گردشگران به‌ویژه در ایام اوج گردشگری	عوامل رقابت پذیری
۰/۶۵	۱۰/۷۱	۰/۶۱۸	قیمت و وضعیت بازار محصولات کشاورزی	
۰/۶۱	۹/۸۶	۰/۵۳۷	منابع مالی کشاورزان برای سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری	
۰/۵۶	۹/۰۴	۰/۵۴۰	تقاضای گردشگران برای مزارع و مقاصد گردشگری کشاورزی و محصولات ارگانیک، محلی - روستایی و سبک زندگی سالم	

عوامل پنج گانه	شاخص‌ها	ضرایب اشتراک استخراج شده	مقادیر تی	مقادیر استاندارد
	روحیه مهمان‌نوازی و مردم‌دوستی ساکنان منطقه	۰/۵۶۹	۸/۲۵	۰/۵۲
	میزان تداخل فعالیت‌های گردشگری با عملیات کشاورزی	۰/۵۳۰	۸/۰۹	۰/۵۱
	نرخ مهاجرت روستائیان به شهرها	۰/۵۳۲	۷/۹۱	۰/۵۰
	مطرح بودن به‌عنوان قطب کشاورزی در استان فارس	۰/۵۸۷	۵/۸۰	۰/۳۸
	وجود نیروی انسانی بومی در راستای توسعه خدمات گردشگری کشاورزی	۰/۵۸۵	۵/۴۲	۰/۳۶
$RMSEA = ۰/۰۶۲$		$\chi^2 = ۹/۹۶$		
$AGFI = ۰/۹۸$		df=		
		$AGFI = ۰/۹۵$		

منبع: تحقیق حاضر

طبق جدول فوق، تمامی ضرایب اشتراک استخراج شده ۰/۵ و تمامی مقادیر تی از ۲ بالاترند. همچنین آماره‌های ارائه شده شاخص‌های برازش (انتهای جدول) در بازه مقبولیت قرار دارند. در ادامه، پرسش‌های تحقیق بررسی می‌شوند و یافته‌های تحقیق در جریان بررسی این پرسش‌ها بیان می‌گردند. در رابطه با سؤال اصلی تحقیق و با توجه به جدول شماره ۲ عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی عبارت‌اند از پنج عامل: زیرساخت‌های فکری، زیرساخت‌های فیزیکی-کالبدی، عوامل نهادی، عوامل ترویج و توسعه و عوامل رقابت‌پذیری. این عوامل با توجه به نتایج تحلیل اکتشافی و ضرایب اشتراک استخراج شده، تعیین و با کسب نظر خبرگان نام‌گذاری شدند (تحلیل عاملی اکتشافی). همچنین در خصوص اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری، جدول شماره ۳ اولویت‌بندی عوامل مدل پیشنهادی را بر اساس مقادیر تی و استاندارد نشان می‌دهد.

جدول ۳. اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی

درجه اولویت	مقدار استاندارد	مقدار تی	عوامل
۱	۰/۷۷	۱۳/۵۳	عوامل نهادی
۲	۰/۷۵	۱۳/۱۲	زیرساخت‌های فکری
۳	۰/۸۰	۱۱/۳۴	عوامل ترویج و توسعه
۴	۰/۶۹	۱۱/۱۹	زیرساخت‌های فیزیکی - کالبدی
۵	۰/۶۷	۱۱/۱۶	عوامل رقابت‌پذیری

منبع: تحقیق حاضر

همان‌گونه که در جدول فوق نشان داده شده است، عامل «عوامل نهادی» دارای بالاترین اولویت است و پس از آن «زیرساخت‌های فکری» نسبت به سایر عوامل اهمیت بیشتری دارد. سرانجام با توجه به جدول شماره ۴ و مقادیر تی و استاندارد آن، می‌توان شاخص‌های هر کدام از عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی را اولویت‌بندی کرد. جدول شماره ۴ شاخص دارای بالاترین اولویت و اهمیت را نشان می‌دهد. به‌عنوان مثال، از میان شاخص‌های مربوط به عامل «عوامل نهادی» شاخص «عدم همکاری و هماهنگی میان نهادها و سازمان‌های درگیر در کشاورزی، گردشگری و توسعه روستایی» دارای بالاترین اولویت است. شاخص دارای بالاترین اولویت در جدول زیر به‌صورت مجزا نشان داده شده است. اولویت سایر شاخص‌های هر کدام از این عوامل پنج‌گانه نیز در مدل نهایی تحقیق (شکل ۱) به‌خوبی نشان داده شده است.

جدول ۴. شاخص‌های دارای بالاترین اولویت

درجه اولویت	مقدار تی	شاخص‌ها	عوامل
۱	۱۳/۵۳	عدم همکاری و هماهنگی میان نهادها و سازمان‌های درگیر در کشاورزی، گردشگری و توسعه روستایی	عوامل نهادی
۲	۱۳/۱۲	میزان تحقیقات ناکافی و تقاضامحور در بخش گردشگری کشاورزی	زیرساخت‌های فکری
۳	۱۱/۳۴	اطلاع‌رسانی و تبلیغات در مورد بسیاری از توانایی‌ها و جاذبه‌های گردشگری منطقه	عوامل ترویج و توسعه
۴	۱۱/۱۹	ویژگی‌های زمین‌شناختی منطقه (اقلیم، خاک، زمین و ...)	زیرساخت‌های فیزیکی - کالبدی
۵	۱۱/۱۶	توجه آکادمیک به حوزه کشاورزی و واحد دانشگاهی در استان و منطقه	عوامل رقابت‌پذیری

منبع: تحقیق حاضر

علاوه بر این، با استناد به جدول فوق می‌توان دریافت که شاخص‌های «عدم همکاری و هماهنگی میان نهادها و سازمان‌های درگیر در کشاورزی، گردشگری و توسعه روستایی» و «میزان تحقیقات ناکافی و تقاضامحور در بخش گردشگری کشاورزی» از میان تمام شاخص‌های تحقیق (۳۴ شاخص)، دارای بالاترین اولویت و اهمیت هستند.

با توجه به جمع‌بندی‌های صورت گرفته و با در نظر گرفتن خروجی نرم‌افزار لیزرل، مدل نهایی تحقیق (شکل ۱) به‌عنوان مدل توسعه گردشگری کشاورزی شهرستان جهرم پیشنهاد می‌گردد. در این مدل، عوامل پنج‌گانه مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی شهرستان جهرم به همراه مقادیر تی و استاندارد و شاخص‌های هر کدام از این عوامل نشان داده شده است. مقادیر برازش

این مدل عبارت‌اند از: $\chi^2=9/96$ ، $df=5$ ، $GFI=0/98$ ، $AGFI=0/95$ ، $RMSEA=0/062$.

منبع: تحقیق حاضر

نمودار ۱. مدل نهایی تحقیق

در این مدل اولویت عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری کشاورزی شهرستان جهرم از بالا به پایین نشان داده شده است. علاوه بر این اولویت‌بندی شاخص‌های هر کدام از این عوامل پنج‌گانه نیز مشخص شده است. به صورتی که در مقابل هر کدام از این عوامل، شاخص‌های آن و با ترتیب اهمیت از بالا به پایین ذکر شده است.

به‌طور معمول در تحقیقاتی از این دست، پژوهشگر عوامل را از ادبیات مربوطه استخراج کرده و با بومی‌سازی آنها و کسب نظر خبرگان، آنها را با روش‌شناسی‌های مختلف بررسی و اولویت‌بندی می‌کند. در این مقاله، همان‌گونه که نتایج تحلیل‌ها و مدل نهایی نشان داد، عوامل تأثیرگذار در ۵ گروه و ۳۴ شاخص طبقه‌بندی شدند. در ادامه به نتیجه‌گیری و پیشنهادهای لازم ارائه می‌گردند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به هدف پژوهش، هر یک از عوامل به‌صورت جداگانه بررسی شده و در رابطه با تأثیر آنها در توسعه گردشگری کشاورزی، پیشنهادهای لازم مطرح شده‌اند.

اولین عامل در نمودار ۱، عوامل نهادی است. ناسرس (۲۰۰۹) نشان می‌دهد که رشد و توسعه گردشگری کشاورزی نیازمند هماهنگی نهادها و سازمان‌ها است. همچنین یافته‌های محمودی و همکاران (۲۰۱۴) نشان می‌دهد که مشارکت بخش عمومی و خصوصی برای ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات نیز می‌تواند برای سازمان‌دهی و ایجاد ظرفیت در جوامع کشاورزی مفید باشد. این موضوع همچنین پایداری گردشگری کشاورزی را با کمک مردم محلی که از فرصت‌های حاصل از آن آگاه و سودمند می‌شوند؛ بهبود می‌بخشد. از جمله پیشنهادهای کاربردی در راستای این بررسی تأثیر عامل عبارت‌اند از: ترغیب بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مربوط به گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن، تشکیل کارگروه توسعه سرمایه‌گذاری در گردشگری کشاورزی با حضور مسئولان شهری و روستایی با هدف کاهش نرخ مهاجرت از روستا به شهر، افزایش توجه مسئولان به توسعه گردشگری کشاورزی به‌عنوان

یکی از اهرم‌های توسعه روستایی پایدار و اشتغال‌زایی، ایجاد هماهنگی و همکاری لازم سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با سایر سازمان‌های ذی‌ربط برای توسعه و رونق گردشگری کشاورزی در زمینه اعطای مجوزها، ایجاد زیرساخت‌های لازم جهت برگزاری تورهای گردشگری گیاهان دارویی، توسعه صنایع دستی و میراث فرهنگی ناملموس شهرستان با مشارکت و همکاری جامعه محلی و مسئولان، ایجاد، بهبود و تنوع‌بخشی زیرساخت‌ها و خدمات گردشگری و همکاری با آژانس‌های مسافرتی در زمینه برگزاری تورهای گردشگری کشاورزی.

در خصوص عامل دوم، «زیرساخت‌های فکری» نیز می‌توان به بحث آموزش اشاره کرد که محمودی و همکاران (۲۰۱۴) نیز اعتقاد دارند آموزش مفید یکی از مکانیسم‌های اصلی برای توسعه است. به‌منظور دستیابی به موفقیت طولانی‌مدت و کسب منافع اقتصادی از گردشگری کشاورزی، برنامه‌های آموزشی و آموزش‌های ویژه باید طراحی شود تا کسب‌وکارهای کوچک خانوادگی برای ارائه خدمات و مدیریت کسب‌وکارهای گردشگری کشاورزی قادر شوند و در فرآیندهای توسعه گردشگری کشاورزی به‌عنوان کارآفرینان و کارکنان فعالیتی اثربخش داشته باشند. تأکید و توجه بر مشارکت جامعه محلی با هدف اشتغال‌زایی و رونق اقتصاد محلی، آموزش و ظرفیت‌سازی با هدف القاء مهارت‌های کارآفرینی و برنامه‌ریزی فعالیت‌های کسب‌وکار، تربیت، آموزش و یا بازآموزی راهنمایان متخصص در زمینه گردشگری کشاورزی و برگزاری تورهای مزرعه، اجرای برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی در زمینه خوداشتغالی و کارآفرینی برای مردم بومی در جهت رونق گردشگری کشاورزی، ارائه اطلاعات کافی به کشاورزان در مورد گردشگری کشاورزی در زمینه‌هایی مانند بازار سنجی، امکان‌پذیری پروژه و ارزیابی مالی با برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های تخصصی و نیز همکاری با گروه‌های داوطلبانه جهت بهره‌مندی از نیروی کار بومی با هدف ایجاد اشتغال و مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های گردشگری و کشاورزی از جمله پیشنهادها در این زمینه است.

عامل سوم در مدل نهایی «عوامل ترویج و توسعه» است. ضرورت توجه به این موضوع در یافته‌های محققینی همچون چسینوت (۲۰۰۷)، یه (۲۰۱۵)، گنولیر (۲۰۰۶)، محمودی و همکاران (۲۰۱۴)، باربل و همکاران (۲۰۱۲)، سچیلینگ و همکاران (۲۰۰۶)، پارکار (۲۰۱۵)، تیو و باربیری (۲۰۱۲)، ترک‌چورن (۱۳۹۴)، ناسرس (۲۰۰۹)، جنکینز (۲۰۱۴)، هسو (۲۰۰۵)، هتلی (۲۰۰۹)، ایکوز و همکاران (۲۰۱۰) و مهدسید و همکاران (۲۰۱۲) دیده می‌شود. از جمله پیشنهادهای کاربردی می‌توان به تنوع‌بخشی و توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی، خصوصیات بارز فرهنگی، معماری و آداب و رسوم شهرستان، استفاده از رسانه‌های اجتماعی برای بازاریابی فعالیت‌های گردشگری کشاورزی و توسعه برنامه‌های خدماتی مشتری‌پسند، ساخت و مدیریت برند گردشگری کشاورزی برای افزایش کیفیت محصولات و بالا بردن اطمینان مشتریان اشاره کرد.

عامل مهم دیگر در توسعه گردشگری کشاورزی، «زیرساخت‌های فیزیکی-کالبدی» است. در مقاله مهدسید و همکاران (۲۰۱۲) و نیز در یافته‌های محققینی مانند یه (۲۰۱۵)، محمودی و همکاران (۲۰۱۴)، پارکار (۲۰۱۵)، مادان (۲۰۱۴)، ناسرس (۲۰۰۹)، جنکینز (۲۰۱۴)، هسو (۲۰۰۵)، هتلی (۲۰۰۹) و ایکوز و همکاران (۲۰۱۰)، بر اهمیت و ضرورت زیرساخت‌ها به‌عنوان مؤلفه‌ای مهم و تأثیرگذار در موفقیت گردشگری به‌ویژه گردشگری روستایی تأکید شده است. از جمله پیشنهادهای عبارت‌اند از: کارآفرینی اجتماعی و اقتصادی در راستای توسعه گردشگری کشاورزی، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری کشاورزی در شهرستان از جمله فضای باغات و زمین‌های کشاورزی برای بازدید، فضای پارکینگ کافی با تأکید بر اختصاص فضایی برای پارکینگ افراد معلول، تدوین قوانین و مقررات ویژه جهت استفاده بهینه از جاذبه‌ها و فرآورده‌ها و جلوگیری از تخریب، آلودگی و از بین رفتن این منابع در این نواحی، توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به‌منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر،

مزارع و باغات روستایی در جهت کسب درآمد و نیز جلوگیری از تخریب مزارع و پوشش گیاهی و حمایت از طرح‌های دانشجویی خلاق و طرح‌های پژوهشی «عوامل رقابت‌پذیری» عامل دیگری است که در توسعه گردشگری کشاورزی تأثیرگذار است. با توجه به نتایج پژوهش، توجه به نیروی آکادمیک در حوزه کشاورزی و گردشگری تأکید شده است که اهمیت آن در یافته‌های باگی و ریدر (۲۰۱۲)، ناسرس (۲۰۰۹)، هتلی (۲۰۰۹) و ایکوز و همکاران (۲۰۱۰) مشهود است. پیشنهادهای مرتبط با عوامل رقابت‌پذیری عبارت‌اند از: داشتن مدیریت حرفه‌ای و ظرفیت‌های انسانی متخصص و با مهارت، بهره‌گیری از پتانسیل قطب کشاورزی و تبدیل مزارع کشاورزی به مزارع خودچینی، رونق گردشگری گیاهان دارویی و برگزاری تورهای کشاورزی و کسب تجربه جدید برای گردشگران (شرکت در مراحل کاشت، داشت و برداشت و دوشیدن دام).

نتیجه چنین اقدامی و در واقع مدل پیشنهادی پژوهش به‌طور کلی به بازیگران در توسعه گردشگری کشاورزی و به‌طور خاص به مقصدهای بارز استان فارس به‌ویژه شهرستان جهرم برای اجرا و پیاده‌سازی گردشگری کشاورزی کمک خواهد کرد. نتیجه این مطالعه می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای تدوین برنامه‌ها و سیاست‌های مؤثر این نوع گردشگری به‌عنوان رویکردی برای مقابله با چالش‌های اقتصادی خانواده کشاورزان در مناطق روستایی ایران با تأکید بر منطقه مورد مطالعه استفاده شود؛ بنابراین، این مطالعه نه تنها به افزایش دانش و آگاهی از گردشگری کشاورزی، استراتژی‌های توسعه گردشگری کشاورزی و ارائه مدل پیشنهادی در این راستا کمک می‌کند بلکه درک بازاریابی باارزشی و بینش مدیریتی را فراهم می‌کند که کشاورزان می‌توانند برای توسعه یا تقویت ارائه خود با پاسخ بهتر به نیازهای بازدیدکنندگان و افزایش سطح رضایت آنها پیاده‌سازی و اجرا کنند.

منابع

- ترک چورن، طاهره (۱۳۹۳)، تأثیر گردشگری کشاورزی بر اقتصاد محلی و کارآفرینی (منطقه مورد مطالعه: دهستان کترا شهرستان تنکابن)، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی، دانشگاه هنر اصفهان، اسفندماه ۱۳۹۳.
- دلاور. علی (۱۳۸۸)، روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی، تهران، انتشارات فروزش.
- دوستار. محمد، بابائی همتی. روشن، امین. صنم (۱۳۹۳)، «نقش گردشگری چای در دستیابی به توسعه پایدار روستایی استان های گیلان و مازندران»، اولین همایش ملی توسعه پایدار روستایی در افق ۱۴۰۴، اصفهان.
- سرخی. علی، آجیلی. عبدالعظیم (۱۳۹۲)، «صنعت گردشگری و بررسی نقش آن در تنوع بخشی به اقتصاد و توسعه پایدار روستایی، اولین همایش ملی مدیریت گردشگری»، طبیعت گردی و جغرافیا، همدان.
- سرمد. زهره، بازرگان. عباس، حجازی. الهه (۱۳۹۰)، روش تحقیق در علوم رفتاری، تهران، نشر آگه.
- کریمی. سعید (۱۳۹۳)، «کارآفرینی گردشگری کشاورزی، راهبردی نوین برای توسعه روستایی»، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، شماره ۴، ص ۹۰-۶۹.
- کیانی ابری، شهره (۱۳۹۳)، بررسی پارامترها و راهبردهای توسعه گردشگری روستایی در روستای تورتان، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی، دانشگاه هنر اصفهان.
- Arroyo, C. G., Barbieri, C., and Rich, S. R. (2013), "Defining agritourism: A comparative study of stakeholders' perceptions in Missouri and North Carolina", *Tourism Management*, No. 37. PP: 39-47.
- Bagi, F. S., and Reeder, R. J. (2012), "Factors affecting farmer participation in agritourism", *Agricultural and Resource Economics Review*, Vol. 41, No. 2. PP: 189-199.
- Barbole, A., Kadam, P. B., and Navali, P. (2012), "The use of agritourism readication of garbage in Pandharrur city with Reference to Vakhari road, Pandharrur", *Tactful Management Research Journal*, Vol. 1, No. 3. PP: 1-8.
- Bélisle, F. (1983), "Tourism and Food Production in the Caribbean", *Annals of Tourism Research*, Vol. 10, No. 4. PP: 497-513.

Bondoc, I. (2009), "Finding Fun in Food Farming Characteristics of US Agritourism Industry", A Masters thesis, University of Florida.

Chesnutt, T. J. (2007), "Developing an Agri-Tourism Attraction in Alabama", Alabama Cooperative Extension System, CRD-83. Auburn University, PP: 1-25.

Gao, J., Barbieri, C., and Valdivia, C. (2013), "Agricultural landscape preferences: Implications for agritourism development", *Journal of Travel Research*, Vol. 53, No. 3. PP: 366-379.

George, H., and Rilla, E. L. (2011), "*Agritourism and nature tourism in California*", UCANR.

Goeller, D. J. (2006), "Agri-tourism: Family Style", Cornhusker Economics, University of Nebraska–Lincoln Extension, PP: 1-25.

Hatley, L. (2009), "*The nature of agritourism in the Buffalo City Municipality*", A Masters thesis, Cape Peninsula University of Technology. Business.

Hsu, C. C. (2005), "*Identification of intangible resources essential to agri-tourism enterprises in Taiwan: A Delphi study*", A PhD thesis, The Ohio State University.

Icoz, O., Pirnar, I., and Gunlu, E. (2010), "The agri-tourism potential of the Aegean region: swot analysis and suggestions for improvement", *Passion for Hospitality Excellence*, PP: 25-38.

Jenkins, R. G. (2014), "*Agriculture and Tourism Development: The Case of St. Kitts*", A Masters thesis, University of Waterloo. Geography - Tourism Policy and Planning.

Kolm, C. (2006), "*Agritourism as a Revitalization Strategy for the Central Platte River Region*", A Masters thesis, Norwegian University of Life Sciences. Department of Plant and Environmental Sciences.

Lucha, C. R. (2014), "*The Virginia Agribusiness Industry: A Geographic and Profitability Analysis of Agritourism*", A Masters thesis, University of Virginia. Agriculture and Applied Economics.

Madan, R. (2014), "*Agri-tourism in peri-urban Mumbai and Pune: ecological citizenship and rural-urban linkages in the Global South*", A PhD thesis, Cardiff University.

- Mahmoodi, M., Chizari, M., Kalantari, K., and Eftekhari, A. R. (2014), "The quantitative strategic planning matrix (QSPM) applied to agri-tourism: A case study in coastal provinces of Iran", *International Journal of Business Tourism and Applied Sciences*, Vol. 2, No. 2. PP: 74-82.
- Mohd Said, H., Chui Yee, c., and Mei Fung., O. (2012), "A swot analysis on agrotourism destination: A case on rural development in a small town Sekinchan, Selangor, Malaysia", *International Journal of Business and Management Studies*, Vol. 1, No. 2. PP: 29-43.
- Nasers, M. S. (2009), *"Iowa agritourism consumer profile: demographics, preferences, and participation levels"*, A Masters thesis, Iowa State University. Agricultural Education.
- Nickerson, N. P., Black, R. J., and McCool, S. F. (2001), "Agritourism: Motivations behind farm/ranch business diversification", *Journal of Travel research*, Vol. 40, No. 1. PP: 19-26.
- Parkar, P. (2015), "Developing agritourism in Ratnagiri district of Konkan (Maharashtra): issues and challenges", *Online International Interdisciplinary Research Journal*, Vol. 5, No. 2. PP: 145-152.
- Petroman, I., and Petroman, C. (2010), "Agritourism and its forms", *In Scientific Conference "Durable agriculture-present and perspectives"*, Iași, Vol. 53, No. 2. PP: 367-369.
- Phelan, C. (2014), *"Understanding the farmer: An analysis of the entrepreneurial competencies required for diversification to farm tourism"*, A PhD thesis, University of Central Lancashire.
- Phillip, S., Hunter, C., and Blackstock, K. (2010), "A typology for defining agritourism", *Tourism Management*, Vol. 31, No. 6. PP: 754-758.
- Schilling, B. J., Marxen, L. J., Heinrich, H. H., and Brooks, F. J. (2006), *"The opportunity for agritourism development in New Jersey"*, A Report Prepared for the New Jersey Department of Agriculture, PP: 1-106.
- Sznajder M., Przezbórska L., and Scrimgeour F. (2009), *"Agritourism"*, UK: Cabi.
- Tew, C. (2010), *"Importance of agritourism for agripreneur goal"*

accomplishment", A Masters thesis, University of Missouri—Columbia.

Tew, C., and Barbieri, C. (2012), "The perceived benefits of agritourism: The provider's perspective", *Tourism Management*, Vol. 33, No. 1. PP: 215-224.

Yeh, J. (2015), "*Agritourism Guidebook: Hawai 'i County*", Entrepreneur's Toolbox, ET-15, University of Hawai 'i at Manoa, PP: 1-65.

Zwirn, W. C. (2003), "*Analysis of participation in and economic impacts of agritourism and nature-based rural recreation*", A Masters thesis, University of Georgia.

Persian References:

Tork Choren, T. (2014). *The Impact of Agricultural Tourism on Local Economy and Entrepreneurship (Study Area: Katra Village of Tonekabon County)*, Master of Science Degree in Tourism Management, Isfahan University of Art, March 2014.

Delavar, A. (2009). *Research in Psychology and Educational Sciences*, Tehran, Forouzesh Publications.

Doostar, M., Babaei Hemmati. R., Amin. S. (2014). *The Role of Tea Tourism in Achieving Sustainable Rural Development in Guilan and Mazandaran Provinces*, First National Conference on Rural Development in 1404 Vasion, Isfahan.

Sorkhi. A., Ajili, A. A. (2013). *Tourism Industry and its Role in Diversification to Economics and Sustainable Rural Development*, First National Conference on Tourism Management, Nature Tourism and Geography, Hamadan.

Sarmad, Z., Bazargan, A., Hejazi, E. (2011), *Research Methods in Behavioral Sciences*, Tehran, Agah publication.

Karimi, S. (2014). Agricultural Tourism Entrepreneurship, A New Strategy for Rural Development, *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, No. 4, pp. 90-69.

Kiani Abari, Sh. (2014). *Investigation of Parameters and Strategies for Rural Tourism Development in Gourtan Village*, MSc in Tourism Management, Isfahan University of Art.